پەرلەمانی کوردستان ـ عێراق
کوردستان ـ هەولێر
لیژنەی مافەکانی مرۆڤ

Iraq _Kurdistan parliament
Kurdistan-Hawler
Human committee

ژمارە: 25
رۆژ: 2014/8/24

No: 25
Date:24/8/2014

ڕاپۆرتی لیژنەی مافەکانی مرۆڤ:

تایبەت بەڕەوشی ئاوارەکان و ئەو تاوانانەی دەرهەق بەئێزیدییەکان و تەواوی پێکهاتە ئاینی و نەتەوەییەکان لەلایەن گروپی تیرۆریستی داعش ئە نجامدراون.

سەرەتا :

ئەوەی لەپاش داگیرکردنی شاری موسڵ بەدەستی چەکدارانی توندڕەوی (داعش) لە (9ی حوزەیرانی 2014) و داگیرکردنی (شنگال) لە (3ی ئابی 2014) و چەندین ناوچەی تری کوردستانی سنوری ماددەی (140) ئەنجامدرا، بەزۆر وەدەرنان لەزێدی خۆو کۆمەڵکوژی و ڕفاندنی ئافرەت و بەزۆر ئاین پێ گۆڕین و تەقاندنەوەی شوێنە مێژویی و ئاینیەکان بەشێك بوون لەتاوانی گەورەی دژ بەمرۆڤایەتی و پێشێلکاریی گەورەی مافەکانی مرۆڤ بوون کەبەشی زۆریان دەچنە خانەی جینۆسایدەوە.

بۆ بەدواداچوون ئەو دۆخە مەترسیدارو بەدەمەوەچوونی ئاوارەکان، لیژنەی مافەکانی مرۆڤ لەسەر ڕاسپاردنی سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان چەندین سەردانی مەیدانی ئەنجامداو لەنزیکەوە لەڕەوشی ئاوارەکان و باروگوزەرانیانی کۆڵیوەتەوەو لەگەڵ ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان و لایەنە پەیوەندیدارەکانی حکومەتی هەرێم و پارێزگاکان لەپەیوەندی و بەدواداچونی بەدەوامدایەو بۆ ئەو مەبەستە ئەم ڕاپۆرتە هاوبەشە دەخەینە بەسەردەستی سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان و سەرجەم ئەندامانی بەڕێزی پەرلەمان:

دەستپێکی پەرەسەندنی تاوانەکان

ڕوداوەکان لەگرتنی (شنگال)ەوە پەرەیان سەندو دۆخەکە پێی نایە قۆناغێکی نوێ، بەتایبەت کەپێکهاتە ئاینی و نەتەوەییەکان لەتەواوی ناوچە کوردستانیەکان کەوتنە بەر پەلامارو هێرشی چەکدارانی (داعش) و لێشاوێك لەئاوارە ڕووی لەشاری دهۆك و شارو شارۆچکەکانی تری هەرێمی کوردستان کرد، **ئەو پێکهاتەش کەڕوبەڕووی جینۆساید بویەوە ئێزیدیەکان بوون**.

ئێزیدیەکان، پێکهاتەیەکی ئاینین، بیروباوەڕی تایبەت بەخۆیان هەیە، نزیکەی (750) هەزارکەسیان لەعێراقدا دەژین، بەشێکی زۆریان لەنزیك موسڵ و لەناوچەی شنگال نیشتەجێن و چەندین جار ڕوبەڕووی کۆمەڵکوژی بونەتەوە.

لە (3ی ئابی 2014) چەکدارانی داعش شنگالیان داگیرکرد، بەشێکی زۆری خەڵکەی کە بە زیاتر لە (100) هەزار کەس دەخەملێنرا ڕویان لەچیای شنگال کرد.

قەزای شنگال: دوو ناحیەی هەیە بەناوەکانی (سنونێ و قەیروەوان) زیاتر لە (95) گوند لەخۆ دەگرێت، دانیشتوانەکەی بە (320) هەزار کەس دەخەملێنرێت، ڕوبەرەکەی نزیك بە 3188 کم2 یە، (%85)ی دانیشتوانەکەی کوردی ئێزیدین.

لەگەڵ داگیرکردنی شاری موسڵ ، قەزای **تەلەعفەر** بەناحیەکانی (زمارو عیازیەو ڕەبیعە) و قەزای **تەلکێف** بە ناحیەکانی (بانکێی و فایدە) و قەزای **حەمدانیە** بە ناحیەکانی (بەرتلەو نەمرود) ڕوبەڕووی داگیرکاری و ئاوارەبوونی دانیشتوانەکەی بوونەوە کەبەقەزای شنگال و ئەو3 قەزای ترە نزیکەی (1) یەك ملیۆن کەس لەم ناوچانە ئاوارە بوون.

لەگەڵ داگیرکردنی قەزای شنگال و دەوروبەری، بەشێکی ئێزیدییەکان نەیانتوانی هەڵبێن و لەناوچەکە ماونەتەوە ئەوانیش ڕوبەڕووی توندوتیژی جۆراوجۆری پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ بونەتەوە بەژن و کچ و پیرو لاوو منداڵەوە، لەزاری خانەوادە ئێزیدییەکانەوە باس لە دەستبەسەر کردن و ڕفاندنی سەدان ژن و کچیان دەکەن بەدەستی داعش و ئاماژە بەوەش دەکەن کەئەو ئافرەتانەیان براونەتە زیندانی بادۆش و کۆمەڵگەیەکی وەرزشی لەبەرامبەر (فندق نینوی) و چەند شوێنێکی تر، باس لەمامەڵەی کڕین و فرۆشتن دەکەن بەو ئافرەتانەوە.

له (**گوندی کوچۆ**) که (380) خێزانی ئێزیدی تێیدا دەژی، تەنها (18) کیلۆ مەتر دورە لەسەنتەری قەزای شنگالەوە، لەباکورو باشورو ڕۆژئاوای گوندەکە عەرەبی عەشیرەتی شەمەر نیشتەجێیە، لەلایەن چەکدارانی داعشەوە کۆمەڵکوژی لەم گوندەدا ئەنجام دراوە، زانیارییە سەرەتاییەکان باس لەکوشتنی بەکۆمەڵی (80) پیاوی ئەو گوندە دەکەن لەگەڵ بردنی دەیان کچ و ژن بۆ قەزای تەلەعفەر.

بەشێکی تری ئێزیدییەکانی شنگال کەبە (200) هەزار کەس مەزەندە دەکرێت ئاوارەی شاری دهۆك بوون و بە نێو شارو چەندین شوێنی تری وەك (خانکێ و تەناهی و شاریاو باتیلێ و صورییاو پێشابیرێ و هەورێسکێ و باوەردێ و باجید کەندالا) و چەندین شوێنی تردا بڵاوبونەتەوەو لەدۆخێکی مرۆیی خراپدان.

ئەوانەی لەچیای شنگال بوون -**چیای شنگال**، لەباکوری ڕۆژهەڵاتی شنگالەوە تا باکوری ڕۆژئاوای شنگال بەدرێژی (77 کم) و پانی (13کم) و بەرزی (1465م) درێژ دەبێتەوە- لەخراپترین دۆخی مرۆییدا بوون تەنها ڕێگایەك کە پێداویستی سەرەتاییان پێ بگەیەنرێت فڕۆکە بووە کەدەیان وەجبە خواردن و خواردنەوەو دەرمانیان پێگەیەنرا، هەر لەوکاتەدا سەرۆکایەتی پەرلەمانی کوردستان بەدابینکردنی ئاوو خواردن لەیەکەم کاروانی گەیاندنی هاوکاری بۆ چیای شنگالدا بەشداریکرد.

بەپێی ئامارە نافەرمییەکان تائێستا (100) منداڵ و بەتەمەن بەهۆی برسێتی و بێ ئاوی و نەخۆشییەوە گیانیان لەدەستداوە، لەڕێگای سنونێ لەدیوی ڕۆژئاوای کوردستانەوە ڕێگاکرایەوە بۆ ڕزگارکردنی ئەو ئاوارانەی چیای شنگال و زۆرینە لەدهۆك و زاخۆ گیرساونەتەوەو لەڕەوشێکی مرۆیی و دەرونی خراپدان.

لەگەڵ بڵاوبونەوەی وێنەی ئاوارەبوونی ئێزیدییەکان و گیرسانەوەیان لەچیایەکی سەخت و وشکی وەك چیای شنگال، لەگەڵ بڵاوبونەوەی هەواڵی لەبرسا مردنی منداڵ و پیری ئێزیدییەکان لەو چیا دورە دەستە گەمارۆدراوە، ئیدی ویژدانی مرۆڤایەتی هەژا، دیمەن و هەواڵەکان فرمێسکی لەچاوی هەموان هێنا، کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ناچارکرد لەو هەموو تاوانە بێدەنگ نەبن کەلەم سەدەی بیست و یەکەداو لەساڵی 2014 دا خەڵکانێك لەترسا هەڵبێن و بەگەمارۆدراوی لەنێو چیایەکی عاسی دا لەبرسانا بمرن.

هەرچەندە تائێستاش نزیك بە (10000-6000) ئاوارەی ئێزیدی لەچیای شنگال ماونەتـەوە، بەڵام لەمەترسی مردن و برسی بوون دەرچوون و (2014/8/23) کاروانێکی (7) بارهـەڵگریان پێگەشت، جگە لەوە بەپێی دوایین ئامارو زانیـاری (15000) پـازدە هـەزار ئـاوارەی ئێزیـدی کەلەچیای شنگال ڕزگارکراون لە (**خێوەتگەی نەورۆز**) لەدیوی ڕۆژئاوای کوردستان لەسەر سـنور نیشتەجێ بوون، ئاوارەکانی ئەو خێوەتگەیە لەدۆخێکی خراپی مرۆییـدا ژیـان دەگـوزەرێنن، بـێ کەلوپەل و خۆراکن، بێ دەرمانن و مەترسی بڵاوبونەوەی نەخۆشـییان لێـدەکرێت بـەهۆی خراپـی ئاوی خواردنەوەیان بۆیە پێویستیان بەهاوکاری خێرایە، هەرچەندە نەتەوەیەکگرتووەکان لـەڕێگای ئاسمانییەوە بەقامیشلۆدا لەهەوڵی گەیاندنی هاوکارییە پێیان.

لەلایەکی ترەوە بەشێك لەو ئاوارانـەی چـیای شـنگال لـەنێوان ڕۆژئـاواو باشـوری کوردسـتان دا لەیەکتر دابڕاون و زۆر منداڵی بەتەنها لەو خێوەتگەدایە، بەشێکی تریان ئەو ژن و پیاوە بەتەمەن و نەخۆشانەن پاش دابەزینیان لەچیا، نەیانتوانیوە بپەڕنەوە بۆ باشوری کوردستان.

یەکێکی تر لەو پێکهاتە ئاینییانـەی کەتوشی ڕاگواسـتنی بـەزۆرو توندوتیـژی بونـەوە، مەسیحییەکانە.

مەسـیحیەکان، پێکهاتەیەکی ئاینین، بەشێکی زۆریان لەشاری بەغداو موسڵ و دهۆك و هەولێرو سلێمانی و چەند ناوچەیەکی تـر نیشـتەجێن، لـەپاش 2003 ڕوبـەڕووی توندوتیـژی بونەتـەوەو بەشێکیان ئاوارەی کوردستان بوون و بەشێکیشیان عێراقیان جێهێشت.

لە 10ی حوزەیرانی 2014 کاتێك بەتەواوی شاری موسڵ کەوتە دەسـتی داعـش، سـێ بـژاردە خرایە بەمەسیحیەکانی ئەو شارەو تاکو (19)ی تەمموز مۆڵەتیان پێدرا بۆ ئەوەی (جزییـە بـدەن، یان مسوڵمان بن، ئەگەر نا موسڵ جێبهێڵن)، بۆیە ئەو خێزانە مەسیحیانەشی کە لەگرتنی شاری موسڵدا هەڵنەهاتبوون بەناچاری لەشاری موسڵ دەرکـران، لـەپاش جـەنگی جیهـانی یەکەمـەوە بۆیەکەمجارە ئەم ئاوارەبوونـەی مەسـیحیەکان بەوشـێوازو قـەبارە زۆرە ڕووبـدات و یەکەمجاریشـە لەمێژووی ئەو شارەدا موسڵ خاڵی بێت لەمەسیحی.

لەئێستەدا ئاوارەیەکی زۆری مەسیحیەکان ڕوویان لـە کـەمپی بەحرکـەو شارۆچـکەی عـەینکاوە کردووەو تەنها لەناو عەینکاوە (20) هەزار ئاوارەی مەسیحی لێیە.

پێکهاتەیەکی تر کەبەهەمان شێوە پارێزراو نەبوون لەدەستی داعش، بریتین لەشەبەك.

شەبەك، پێکهاتەیەکی ئاینین، نیشتەجێی ناوچەکانی بەرتلەو قەرەقوش (حەمدانیە)ی ڕۆژهەڵاتی شاری موسڵن، بەشێکیان لەهەولێرو کەرکوك و گەرمیان نیشتەجێن.

بەهۆی داگیرکردنی شاری موسڵ لەلایەن داعشەوە زۆرینەیان ئاوارە بوون بەتایبەت لەگوندەکانی دەوروبەری خازر.

پێکهاتەیەکی تری نەتەوەیی کەتوشی ئاوارەبوون و توندوتیژی بونەوە تورکمانەکان بوون.

تورکمانەکان، پێکهاتەیەکی نەتەوەیین و لەباکوری موسڵ و کەرکوك و هەولێرو خانەقین و خورماتوو داقوق و کفری و مەندەلی نیشتەجێن، بەهۆی داگیرکردنی شاری موسڵ و چەند ناوچەیەکی ترەوە ئاوارە بوون.

ئاوارەی تورکمانەکان:

(5000) خێزانی ئاوارەی تورکمانی موسڵ و تەلەعفەر لەشاری دهۆکن.

(1200) خێزانی ئاوارەی تورکمانی موسڵ و تەلەعفەر لەشاری هەولێرن.

(500) خێزانی تورکمانی جەلەولاو موسڵ و تەلەعفەر لەشاری سلێمانین.

(8000) خێزانی تەلەعفەرو موسڵ و ئامرلی و خورماتوو قەرەتەپە لەشاری کەرکون.

(80000) کەسی تری تورکمان کە شیعە مەزهەبن لەموسڵ و تەلەعفەر ئاوارەی شاری نەجەف و کەربەلا بوون.

نزیکەی (20) هەزار هاوڵاتی ناحیەی ئامرلی ماوەی (75) ڕۆژە گەمارۆدراون و مەترسی کۆمەڵکوژییان لێ دەکرێت.

جگە لەو پێکهاتە ئاینی و نەتەوەییانەی باسکران، کاکەییەکانیش پارێزراو نەبوون لەزوڵم و ستەم و وێرانکارییەکانی ئەو گروپە (داعش).

کاکەییەکان، پێکهاتەیەکی ئاینین و بیروباوەڕی تایبەت بەخۆیان هەیە، لەداقوقی نزیك کەرکوك و خانەقین و صەفییەی نزیك هەولێر و هاواری نزیك لەشاری هەڵەبجە نیشتەجێن، بەهەمان شێوە

کاکەییەکانیش ئاوارە بوون و بەحرکەو خانەقین و چەند ناوچەیەکی تر لەدۆخێکی خراپی مرۆیی دا ژیان دەگوزەرێنن.

ڕۆڵی حکومەتی هەرێم

لەگـەڵ ئـەو قەیرانـەدا کەتوشـی حکومـەتی هـەرێم هـاتووە بـەهۆی بـڕینی بەشـە بودجـەو ڕوبەڕووبونـەوەو جـەنگ لەگـەڵ داعـش، حکومـەتی هـەرێم بەسـەرجەم وەزیـرو وەزارەتـە پەیوەندیدارەکان و ئیـدارە خۆجێییـەکان ئـەوەی لەتوانایانـدا بـووە بـۆ پێشـوازی لـەئاوارەکان و بەدەمەوەچونیان و دابینکردنی شوێن و پێداویستی تەندروسـتی و خـواردن و خواردنـەوە درێغـی نـەکردووە، هەرچـەندە پێشـبینی نـەکردنی ڕوبەڕووبونـەوە لەگـەڵ گروپـی چـەکداری داعـش و پەلامارەکانیان بۆ سەر ئەو ناوچە کوردسـتانیانەو تۆکمەنـەکردنی سـەنگەرەکانی ڕوبەڕووبونـەوە لەکەموکوڕییە گەورەکانە.

ڕۆڵی حکومەتی عێراقی

هەرچەندە حکومەتی هەرێم لەقەیرانی داراییـدا بـووەو لەپێشتریشـدا ئاوارەیـەکی زۆری عـەرەب ڕووی لەهەرێمی کوردستان کردووەو بەپەرش و بڵاوی ڕویان لەشارو شارۆچکەکان کـردووە، بـەڵام حکومەتی عێراقی هـیچ ڕۆڵێـی نـەگێڕاوە بـۆ بەدەمـەوەهاتنی ئـەو ئاوارانـەی کەلەشـارەکانی عێراقەوە ڕوویان لەهەرێمی کوردستان کردووە.

ئەمـەش کەمتەرخـەمی و نابەرپرسـیارێتی حکومـەتی عێراقـی دەسـەلمێنێت بەرامبـەر مـافی بەهاوڵاتیەکانی، لەکاتێکدا پێش هەموو لایەك دەبوو حکومەتی عێراقـی هاوکـاری بگەیاندایـە بەئاوارەکان.

ئەمە لەکاتێکدایە کە حکومەتی عێراقی چەندین ساڵە موچەو چەکی پێشمەرگەی نەداوە، ماوەی 7 مانگیشە بودجەی هەرێمی کوردسـتانی بڕیـوەو (1.2) ملیـۆن ئـاوارەی عـەرەبی شـارەکانی عێراقیش هاتونەتە هەرێمی کوردستان و داڵدەدراون.

ڕۆڵی نەتەوەیەکگرتووەکان و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی

پاش دەست بەسەراگرتنی شنگال و پێشتریش دەرکردنی مەسـیحیەکان و هەوڵـەکانی پەرلـەمانی کوردستان بەسەرۆکایەتی و لیژنە پەیوەندیـدارەکانی تـوانرا داوای بەدەنگـەوە هـاتنی دۆخەکـەو

گواستنەوەی قەبارەی ئەو کۆمەڵکوژییــە و ئــەو تاوانانــەی کەدەرهــەق بەئێزیــدی و مەســیحی و تەواوی پێکهاتە ئاینی و نەتەوەییەکان ئەنجام دەدرێت بگەیەنرێتە کۆمەڵگەی نێودەوڵــەت، بۆیــە لەڕووی سەربازی و مرۆییەوە ئــەمریکاو زۆرینــەی وڵاتــانی تــری دونیــا بــەدەم دۆخەکــەوە بــێن کەجێگەی سوپاس و پێزانین و کارلەسەرکردنە، بەتایبــەت لــەڕووی بەجینۆســاید ناســاندنی ئــەو تاوانانەی کەدەرهەق بەئێزیدی و مەسیحیەکان ئەنجامدراوە.

هەر لەو سەروبەندەدا، ئەنجومەنی ئاسایشــی نێودەوڵــەتی لــە (2014/8/15) بــەکۆی دەنــگ بڕیاری ژمــارە (2170)ی دەرکــرد، لەبڕیارەکــەدا ســزا دەســەپێنێت بەســەر (داعــش و بــەرەی نوسرە)دا و ناوی (6) کەس لەئەندامانی بەرەی نوسرەو داعش خرایە لیســتی ڕەش و هاوکارییــە داراییەکانیان بلۆك دەکرێت، هــەروەها ئەنجومــەنی ئاســایش داوای لەســەرجەم ئەنــدامانی کــرد لەکەمترین ماوەدا لیستی ناوی ئەو گروپ و کەسانەیان پێ بگەیەنن کەهاوکاری (داعش بــەرەی نوسرە) دەکەن تاکو بخرێتە ئەو لیستە.

پاش گەیاندنی نیگەرانی بەڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان و داواکردنی بەدەمــەوەهاتنی زیــاتر، ڕێکخراوی ناوبراوو هاوبەشەکانی کەبریتی بوون لە (ئەمریکا، بەریتانیا، تورکیا، نەرویج، سوید، دانیمارك، یابــان، لۆکســمبۆرگ، کوێــت، ســعودیە) هاوبەشــەکانی تــری نەتەوەیــەکگرتووەکان بەشدارییان کرد لەناردنی (2410) تەن هاوکاری بۆ ئاوارەکان لەماوەی (10) ڕۆژدا.

لەلایەکی ترەوە ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی بڕی (20) ملیۆن دۆلاری دابینکردووە بۆ دەرمان و یەکەم کاروانی ئەو دەرمان و پێداویستیەشی گەیاندۆتە شاری دهۆك.

هەروەها مانگی سوری تورکی چــەند وەجبەیــەك هاوکــاری لەڕێگــەی پەرلــەمانی کوردســتانەوە گەیاندۆتە ئاوارەکان لەدهۆك و گەرمیان.

حکومەتی سعودیە لەو (500) ملیۆن دۆلارەی پێشکەشــی کــرد بەنەتەوەیــەکگرتووەکان، بــڕی (88.3) ملیۆن دۆلاری تەرخان کرا بۆ ئاوارەکانی هەرێمی کوردستان، بۆیە نەتەوەیەکگرتووەکان بڕیاریدا لــەنزیکترین مــاوەدا (12) خێوەگــە بکاتــەوە کەرهــەر یــەکێکیان توانــای لــەخۆگرتنی (85000) هەشتاو پێنج هەزار کەسی هەیە، ئــەو خێوەتگایانــە (3) دانــەیان لەهــەولێرو (3) دانەیان لە سلێمانی و (6) دانەیان لەدهۆك دەبن.

جێگای خۆیەتی سوپاس ئاراستەی سەرجەم ئەو وڵاتانە بکەین کەبەهانای ئەم دۆخە مەترسیدارە مرۆییەوە هاتن و هاوکارییان گەیاندۆتەوە ئاوارەکان لەهەرێمی کوردستان.

ڕۆڵی خەڵك و ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و میدیا

لەناوخۆی هەرێمی کوردستانیش خەڵکی کوردستان لەسەرجەم شارو قەزاو ناحیەو گوندەکان و تەواوی دامودەزگاکانی حکومەت و دەستەی سەربەخۆی مافەکانی مرۆڤ، بەدەم ئاوارەکان و دابینکردنی پێداویستیەکانیانەوە بوون سەرەڕای ئەو قەیرانە دارییەی کەچەندین مانگە بەرۆکی هەرێمی کوردستانی گرتووە.

ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنیش ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە لەدروستکردنی کەمپنی کۆکردنەوەی کۆمەك بۆ ئاوارەکان، هەروەها خەڵکانێکی زۆری خۆبەخش لەتیمی پێشوازی و بەدەمەوەچونی ئاوارەکاندا بەشداری و ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە.

میدیاش ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لەگەیاندنی قەبارەی کارەساتی چیای شنگال و ئەوەی بەسەر ئێزیدی و مەسیحیەکان و تەواوی پێکهاتە ئاینی و نەتەوەییەکاندا هاتووە، بۆ ڕای گشتی و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی.

جگە لەوە لە ڕۆژئاوای کوردستانەوە مانگی سوری سوریاو خەڵکی ڕۆژئاواو (پەیەدە) ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە لەڕزگارکردنی ئاوارەکانی شنگال و بەدەمەوە چونیان تاگەشتنیان بەباشوری کوردستان.

ئاماری ئاوارەکان

لەئێستادا زیاتر لە (2) ملیۆن ئاوارە لەهەرێمی کوردستاندایە بەهەموو پێکهاتەو ئاین و نەتەوە جیاوازەکانەوە، ئەمەش بارێکی نائاسایی مرۆیی و ئەمنی و کۆمەڵایەتی بۆ هەرێمی کوردستان دروست کردوە.

1- لەگەڵ بەرزبونەوەی ئاستی توندوتیژییەکانی ئەنبارو فەلوجەو ڕومادی و هاتنی ئاوارەیەکی زۆر لەو ناوچانەوە حکومەتی هەرێم ئامادەکاری پێش وەختی نەبوو بۆ چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەڵ هاتنی بەلێشاوی ئاوارەی عەرەبی ناوەڕاستی عێراق بۆیە لەئێستادا بەپێی دواین ئاماری فەرمی (1.2) ملیۆن ئاوارەی عەرەبی (بەغداو ئەنبارو فەلوجەو

ڕومادی و سەلاحەدین) و چەند ناوچەیەکی تر لەکوردستاندان ئەمەش بارگرانییەکی زۆری بۆ خەڵك و حکومەت دروست کردووە.

2- پاش داگیرکردنی شاری موسڵ (600) هەزار ئاوارەی تری عـەرەب لەموسـڵەوە ڕوویـان لەهەرێمی کوردستان بەتایبەت (دهۆك و هەولێر) کرد.

3- بەشێکی زۆری ئاوارەکانی دیالەو سەلاحەدینیش ڕویان لەکەرکوك و گەرمیان کرد، بەپێی دواین ئامار شاری کەرکوك (360000) سـێ سـەدو شەسـت هـەزار ئـاوارەی تێدایـە، کەڕێژەی زۆر ئەم ئاوارانە عەرەبن.

بەشێك لە ئاماری ئاوارەکان

پارێزگای دهۆك:

نزیك بە (700000) حەوت سەد هەزار کەسی ئاوارە ڕویان لەسنوری پارێزگای دهوك کردوە، لەسەرانسەری یەکە ئیداریەکانی ئەم پارێزگایە بە پەرتوبڵاوی لە ناو پارك و کەنیسە و مزگەوت و هۆڵ و شەقام و شوێنە دورە دەستەکان و دەشتەکاندا ژیان بەسەر دەبەن.

- لە سەرانسەری یەکە ئیداریەکانی سنوری پاریزگای دهۆك بەشیوەیەکی بەرفراوان دەست کراوە بە هەڵمەتی پرکردنەوەی فۆرم بەمەبەستی تۆمارکردنی ناوی خێزانە ئاوارەکان.
- (27000) بیست و حەوت هەزار خێزان کە دەکاتە (182000) سەدو هەشتاو دوو هەزار کەس فۆرمی وەرگرتنی زانیاری و تۆمارکردنیان پڕکردۆتەوە.
- (1600) هەزارو شەسەد خێزان مینحە یەك ملیون دیناریەکەی حکومەتی بەغدایان وەرگرتووە.
- (12000) خێزانی سنوری حەمدانیە پارەیان وەرگرتوە.
- پرۆسەی دابەش کردنی ئەو بڕە پارەی حکومەتی عێراقی و دروست کردنی کەمپ لە (خانگی، شاریا، باجیت کەندالا، گەرماڤا، باعەدری) دەستی پێکردووەو دانانی خێمەی زیاتر لە کەمپی دومیز بەردەوامە.

پارێزگای هەولێر:

زیاتر لە (160000) سەدو شەست هەزار کەسی ئاوارە ڕویان لە سنوری پارێزگای هەولێر کردووە،

- (20000) بیست هەزار خێزان کە دەکاتە نزیکەی (105000) سەدو پێنج هەزار کەس فۆرمیان پڕ کردۆتەوەو پرۆسەکە بەردەوامە.
- (20000) بیست هەزار کەسی مەسیحی ڕویان لە عەینکاوە کردوەو لەدروستکردنی کەمپدان بۆیان.
- (100) خێزانی ئێزیدی رویان لە هەولێر کردوە.
- (6000) شەش هەزار خێزان یەك ملیون دینارەکەیان وەرگرتوەو پرۆسەکە بەردەوامە .
- (10000) دە هەزار کەسی ئاوارە ڕویان لەسنوری هەر چوار قەزای (چومان، سۆران، ڕەواندز، مێرگەسور) کردوە کە پێکهاتون لە (616) شەسەد و شانزە کەسی مەسیحی و (1000) هەزار کەسی ئێزیدی و شەبەك و زیاتر لە (8000) کەسی عەرەب و کورد.
- (4200) چوار هەزارو دووسەد کەسی عەرەب لە سۆرانە.
- (3350) سێ هەزارو سێ سەدو پەنجا کەس، واتە (645) شەسەدو چل و پێنج خێزان لە خەلیفانە.
- (1584) هەزارو پێنج سەدو هەشتاو چوار کەس لە ڕەواندزە.
- (250) دووسەدو پەنجا کەس کەدەکاتە (50) خێزان لە چۆمانە.
- (300) خێزان لە دەوروبەری خەلیفان و سۆران تا ئێستا ناویان تۆمار نەکراوە.

پارێزگای سلێمانی:

زیاتر لە (50000) پەنجا هەزار ئاوارە لەشاری سلێمانیدایە، ئەم ئاوارانە بەڕێژەی جیاواز بەسەر شارو شارۆچکەاندا دابەش بوون، ئەمە جگە لەوەی پێشتر (22875) ئاوارەی ڕۆژئاوای کوردستان لە کەمپی عەربەت و باریکە نیشتەجێ کراون.

- (2800) دوو هەزارو هەشت سەد خێزانی ئاوارە پارە یەك ملیون دیناریيەکەیان وەرگرتوە.
- (1000) هەزار خێزانی ئاوارە لە سنوری قەزای خانەقین هەمان بڕە پارەیان وەرگرتوە.

پارێزگای کەرکوك:

- (360000) سێ سەدو شەست هەزار کەس واتە (60000) شەست هەزار خێزانی ئاوارە ڕویان لە سنوری پاریزگای کەرکوك کردوە کە لە کورد و عەرەب و تورکمان پێکهاتوون و زۆرینەیان عەرەبن .
- (4000) چوار هەزار خێزان لە سنوری پاریزگای کەرکوك پارەیان وەرگرتوە.

ئاوارەکانی کەمپی مەخمور:

کەمپی مەخمور کە نزیك بە (12000) دوانزە هەزار ئاوارەی باکوری کوردستانی تێدا نیشتەجێیە، بەهۆی داگیرکردنی قەزای مەخمور لەلایەن چەکدارانی داعشەوە، دانیشتوانی کەمپەکە جارێکی تر ئاوارە بوونەوەو بەشێکی زۆریان ڕویان لەشاری ڕانیەو ناحیەی حاجی ئاوا کردووەو لەنێو مزگەوت و قوتابخانەکاندا لەدۆخێکی خراپی مرۆیی دا ژیان دەگوزەرێنن، پێویستە ئاوڕی زیاتریان لێ بدرێتەوە لەڕووی تەندروستی و پێداویستیەوەو بەزویی بگەڕێنرێنەوە بۆ کەمپی مەخمور.

ئەوەی لەئێستادا پێویستە ئەنجام بدرێت

1- دروست کردنی (15) کەمپ لەشارەکانی (دهۆك، هەولێر، کەرکوك، سلێمانی) بەستانداردی جیهانی بۆ نیشتەجێکردنی سەرجەم ئاوارەکان لەو (15) کەمپەدا.

2- لەکەمپ و خێوەتگەو دابەشکردنی ئاوارەداکاندا تایبەتمەندی پێکهاتە ئاینی و نەتەوەییە جیاوازەکان ڕەچاو بکرێت و هەوڵ بدرێت تێکەڵی یەك نەکرێن.

3- تۆمارکردنی ناوی سەرجەم ئاوارەکان بەیەك شێواز لەسەرجەم کوردستانداو کردنی بەداتابەیسێك.

4- هاوکاری مرۆیی خێرا بگەیەنرێت بەشاری دهۆك کەلەئێستادا دۆخێکی مرۆیی نائاسایی تێدا بەڕێوەدەچێت، بەهۆی زۆری ژمارەی ئاوارەوە لەوشارە.

5- دۆکیۆمێنت کردنی سەرجەم ئەو تاوانانەی کەلە دوای داگیرکردنی شاری موسڵ لەلایەن (داعش)ەوە بەرامبەر بەپێکهاتە ئاینی و نەتەوەییەکان بەتایبەتی ئێزیدی و مەسیحیەکان ئەنجامدراوە، چونکە جۆری تاوانەکان دەچنە خانەی تاوانی دژ بەمرۆڤایەتی و جینۆسایدو تاوانی جەنگەوە.

6- گرنگی تەواو بەکەیسی ڕفاندنی ژنان و کچانی ئێزیدی بدرێت، هەوڵی تەواو بدرێت بۆ کۆکردنەوەی بەڵگەکانی پەیوەست بەو تاوانە، بەپێی زانیاریەکان بەشێك لەو ئافرەتانە لە (فرۆکەخانەی تەلەعفەرو زیندانی بادۆش و غاباتی موسڵ و بەعاج و خێوەتگەی کەشاف)ن.

7- ناساندنی هەموو ئەو هاوڵاتیانەی لەو ڕوداوانەدا گیانیان لەدەستداوە لەچیای شنگال بەشەهیدو بڕینەوەی موچەی شەهیدانە بۆیان و چارەسەرکردنی ئەوانەش کەبریندار بوون.

8- قەرەبووکردنەوەی ئەوانەی زیانیان لێکەوتووە بەهۆی داگیرکاری و پەلاماری داعشەوە بۆسەر ناوچەکانیان.

9- پێداویستی ژنان و منداڵان بۆ ئاوارەکان زیاتر دابین بکرێت و هەوڵی سەرپەرشتی کردنی ئەو منداڵانە بدرێت کەبێ سەرپەرشت ماونەتەوە.

10- دۆخی دەرونی ئاوارە ئێزیدییەکان بەتایبەت ئەوانەی لەچیا ڕزگارکراون لەبەرچاو بگیرێت و چارەسەریان بۆ ئەنجام بدرێت.

11- بەر بەبڵاوبونەوەی نەخۆشی بگیرێت لەنێو ئاوارەکاندا و پێداویستی زیاتری پزیشکی و تیمی گەڕۆکی پزیشکی دابین بکرێت.

12- چارەسەری خوێندنی قوتابیانی ئاوارە بکرێت بەتایبەت قوتابیانی موسڵ و شنگال و تکریت بەدواخستنی تاقیکردنەوەی خولی دووەم و دواخستنی دەستپێکردنەوەی دەوامی خوێندن.

13- لەکاتی درێژەکێشانی ئەم دۆخەدا ئەو قوتابخانەو پەیمانگەو شوێنانەی سەربەوەزارەتی پەروەردەو خوێندنی باڵان چارەسەریان بۆ بدۆزرێتەوە.

14- داوا لەحکومەتی عێراقی بکرێت بودجەی ئەو پارێزگایانەی کەخەڵکەکەی ئاوارەی هەرێمی کوردستان بوون بۆ پێداویستی ئاوارەکان سەرف بکرێت.

15- ئەو کەمپین و کۆمەکانەی لەشارو شارۆچکەکان کۆدەکرێنەوە لیژنەیەکی باڵای سەرپەرشتیکردن و دابەشکردنی ڕێکخراوی بۆ دروست بکرێت.

16- ڕەچاوی پێداویستی زستانەی ئەو ئاوارانە بکرێت کەئەگەر هەیە بەهۆی درێژەکێشانی دۆخی نائارامی ناوچەکانیانەوە لەکوردستان بمێننەوە.

17- ڕێکخراوێکی تایبەت بە هاوکاری مرۆیی بۆ کوردستان بەناوی (مانگی سوری کوردستان) دروست بکرێت کەئەرکی کاروباری ئاوارەو ئیدارەدان و هاوکاریکردنیان لەئەستۆ بگرێت.

18- گێڕانەوەی ئاوارەکانی ئەو ناوچانەی کەلەلایەن هێزی پێشمەرگەوە لەناوچە کوردستانیەکان ڕزگار دەکرێن، هەروەها ئەو عەرەبانەش بگەڕێنرێنەوە کەناوچەکانیان ئازاد دەکرێت.

پێشنیازی پێکهێنانی لیژنەیەکی تایبەت بۆ بە نێودەوڵەتی کردنی ئەو تاوانانەی بەرامبەر ئێزیدی و مەسیحی و کاکەیی و شەبەکەکان کراون

ئەوەی بەرامبەر کوردو مەسیحی و ئێزیدی و شەبەکەکان رووی دا لە دەڤەری شەنگال و سەهل نەینەواو شوینەکانی دیکە بە هەموو پێوەرەکانی یاسای نێودەوڵەتی تاوانی (القانون الدولی الجنائی)، تاوانی نێودەوڵەتین ، چونکە بە پێی ماددەی (7) لە سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی (نظام روما الاساسي للمحكمة الجنائية الدولية) ژمارەیەکی تاوانی دیاری کردووەو وەك تاوانی دژی مرۆڤایەتی، بە تێروانینی ئێمە بەشی زۆری ئەو تاوانانە لە لایەن گروپی تیرۆرستی داعش دژی خەڵکەکەمان ئەنجام دراون و لە خوارەوە بەشێکیان دەخەینە روو:

1- ڕاگواستنی بەزۆری دانیشتوان (النقل القسري للسكان).

2- کوشتنی بە ئەنقەست (القتل العمد).

3- ئەشکەنجەدان (التعذيب).

4- بەندکردن یان بێ بەشکردنی توند بە هەر شێوەیەك لە ئازادی جەستەیی کە پێچەوانە بێت لە گەڵ بنچینەکانی یاسای نێودەوڵەتی (السجن أو الحرمان الشديد على اي نحو اخر من الحرية البدنية بما يخالف القواعد الاساسية للقانون الدولي).

5- الاغتصاب أو الاستبعاد الجنسي، أو الاكراه على البغاء أو الحمل القسري أو التعقيم القسري، أو اي شكل اخر من أشكال العنف الجنسي على مثل هذه الدرجة من الخطورة.

6- اضطهاد اية جماعة محددة او مجموع محدد من السكان لاسباب سياسية او عرقية او قومية او اثنية او ثقافية او دينية.

7- الاختفاء القسري للاشخاص.

8- جريمة الفصل العنصري.

9- الافعال اللاانسانية الاخرى ذات الطابع المماثل التي تتسبب عمدا في معاناة شديدة او في اذى خطير يلحق بالجسم او بالصحة العقلية او البدنية.

ئەمە ویرای ئەوەی کە ئەو تاوانانەی لەو ماوەیە ئەنجام دراون تاوانی جەنگن (الجرائم الحرب)، چونکە دژی خەڵکی مەدەنیبووەو پێچەوانەی ڕێکەوتننامەکانی جنێڤی ساڵی 1949 بوونە. بەدووری نازانین روکنەکانی تاوانی کۆمەڵکوژی (الابادة الجماعية – جینوساید) لەسەر ئەو تاوانانە بێنەدی.

بۆیە پێمان وایە ئەمە دەرفەتێکە کە دەبێ ئەمجارە بە باشترین شێوە لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی کاری لە سەر بکەین و هەموو هەوڵەکانمان بخەینە گەر بۆ ئەوەی دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی پرسەکە وەربگرێت.

ئێستا کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی هەڵوێستێکی زۆر باشی هەیە بەرامبەر هەرێمی کوردستان کە من ناوم لێناوە گەرانەوەی سێیەمی گەلی کوردستان بۆ کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی. یەکەم دەرفەتمان بریتی بوو لە ڕێکەوتننامەی سیڤەر بەلاّم لۆزان لە باری برد. دووەم گەرانەوەمان دوای حەفتا ساڵ بوو لە ئەنجامی کۆرەوە ملیۆنیەکە لە (5)ی نیسانی 1991 بریاری 688 دەرچوو، بەمەش پارێزگاری نێودەوڵەتی بۆ هەرێمی کوردستان دانرا، بەلاّم هەر ئەو ساڵە خۆمان بەبێ داواکردنی گەرەنتی و چاودێری نێودەوڵەتی چووینە ناو دانوستان لە گەڵ رژێمێك کە تاوانی نێودەوڵەتی دژمان ئەنجام دابوو، هەروەها لە ساڵی 1992 تاك لایەنە فیدرالیەتمان راگەیاندوو، دۆسیەکەمان لە دۆسیەیەکی نێودەوڵەتی کردەوە دۆسییەکی ناوخۆیی عێراقی. ئەوەی ئەمجارەشیان گەرانەوەی سێیەمە دوای تێپەربوونی (23) ساڵ بە سەر گەرانەوەی دووەم، ئیتر زۆر گرنگە ئەمجارەیان دەرفەتەکە لە دەست نەدەین و دۆزی گەلەکەمان وەك پرسێکی زیندوو لە ناو کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بمێنێتەوە.

بە نێودەوڵەتی کردنی ئەم تاوانانە بۆ ئایندەی هەرێمی کوردستان بایەخێکی زۆر گەورەی هەیە. هەم بۆ پرسی پیادەکردنی مافی چارەی خۆ نووسین هەم بۆ پارێزگاری نێودەوڵەتی بۆ گەلی کوردستان و بۆ ئایندەی پەیوەندیشمان لە گەڵ عێراق گرنگی گەورەی هەیە.

بۆیە ئەم پێشنیازانەی خوارەوە دەخەینە روو:

1-بە پێی برگەی (ب) لە ماددەی (48) لە پەیرەوی ناوخۆی پەرلەمانی کوردستان لە کاتی پشووەکانی پەرلەماندا لە لایەن دەستەی سەرۆکایەتی لیژنەکانی لێکۆڵینەوە پێکدەهێنرێن. بۆیە بە پشت بەستن بەو بەندە دەستەی سەرۆکایەتی لیژنەیەکی کاتی بۆ لێکۆڵینەوەو بە دیکۆمێنتکردن و بە نێودەوڵەتی کردنی ئەو تاوانانە پێکبهێنێت.

2- لیژنەکە پێك بێت لەم لایەنانە: أ- سێ ئەندامی پەرلەمان لە لیژنەکانی مافی مرۆڤ و لیژنەی کاروباری پێشمەرگەو شەهیدان و قوربانیانی جینۆساید و لیژنەی کاروباری کۆمەڵگەی مەدەنی.
ب- نوێنەرێکی وەزارەتی شەهیدان کە بەڕێوەبەری گشتی یان راوێژکار بێت . ج – نوێنەرێکی دەستەی مافەکانی مرۆڤ بە پلەی بەڕێوەبەری گشتی. د- نوێنەرێکی فەرمانگەی پەیوەندیەکانی دەرەوە.هـ- دووئەندامی دیکەش لە مامۆستایانی زانکۆو کەسی ئەکادیمی و شارەزا لە بواری یاسای نێودەوڵەتی تاوانی دەست نیشان بکرێن.
کە ژمارەی ئەندامامی لیژنەکە دەبێتە هەشت ئەندام. هەرسێ ئەندامی پەرلەمان سەرۆکایەتی لیژنەکە پێکبهێنن وەك سەرۆك و جێگرو بریادەر. دەشکرێت هەریەکە لە پێکهاتەکانی ئێزیدی و مەسیحی و شەبەك نوێنەریان هەبێت لەو لیژنەیە ئەو کات دەبنە یازدە ئەندام.
3- لیژنەکە ئەم ئەرکانەی خوارەوە بگرێتە ئەستۆ:
أ-بە دیکۆمێنت کردنی سەرجەم تاوانەکان بە شێوەیەکی زانستی.
ب- ئەنجامدانی سەردانی مەیدانی بۆ شوێنەکانی کە قوربانیانی لێیەو تۆمارکردنی گوتەکانیان.
ج- لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی هەموو رێکارێك دەگرێتە بەر بۆ بە نێودەوڵەتی کردنی دۆسیەکە.
د- دروستکردنی گروپی مەیدانی و هەماهەنگی لە گەڵ رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و دەزگاکانی راگەیاندن و زانکۆکان و ناوەندەکانی توێژینەوە بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی سەرەوە.
هـ- دروستکردنی پەیوەندی لە گەڵ جالیەی کوردستانی لە دەرەوەی ولات بەمەبەستی کاریگەری خستنە سەر دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی بۆ ئەوەی دۆسیەکە وەربگرێت و لێکۆڵینەوەی لە سەر دەست پێبکات. و- ئەگەر دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی خۆی نەهاتە سەر خەت ئەوا ئەم لیژنەیە هەوڵەکانی بە ئاراستەی ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بخاتە گەر، چونکە بە پێی ماددەی (13) لە سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی ئەنجومەنی ئاسایش دەتوانێت هەر دۆسیەیەك بداتە دادگاو دادگاش پابەندە بە لێکۆڵینەوە لێی. ز- ئەم لیژنەیە هەموو هەوڵەکانی خۆی بخاتە گەر بۆ ئەوەی عێراق بچێتە ناو سیستەمی بنەرەتی دادگای تاوانەکانی نێودەوڵەتی و ببێتە ئەندام تیایدا.
4- پەرلەمانی کوردستان بودجەیەك بۆ بەرێوە چوونی کارەکانی لیژنەکە تەرخان دەکات.

5- داواکارم ئەم لیژنەیە زۆر بە پەلە پێك بهێنرێت و لـە 10 رۆژ تێپـەر نـەکات، چـونکە ئێسـتا دۆسیەکە گەرمەو دەسکەوتن و دیکۆمێنت کردنی تاوانەکان ئاسانە و بە باشیش دەتوانین کاریگەری بخەینە سەر رای گشتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی.